

1989 májusában, Bonnban, a 79. Német Könyvtárosgyűlésen kész örömet adtam hozzájáruláso-
mat Szántó Péter kollégámnak néhány általa kiválasztott előadás magyarországi publikálásához.
Sajnos, néhány előadás kéziratát a szerzők nem adták le időben a kongresszusi kiadványhoz, ezért
ezek hiányoznak mind a német, mind az itt közölt publikációk közül. Megelégedésemre szolgálna, ha
az előadások érzékeltetni tudnák, mi is történik a német könyvtárosgyűléseken. Talán néhány magyar
olvasót arra ösztönöznék, hogy egy pillantást vessenek a német nyelvű kongresszusi kötetekbe, vagy
még inkább arra, hogy a jövőben részt vegyenek a német könyvtárosgyűléseken.

Kiel, 1990. július

a Német Könyvtárosok Egyesületének exelnöke

Peter Rau

Hochschulbibliothekszenrum des Landes Nordrhein-Westfalen

Szövetségi könyvtárstruktúra: könyvtárak és hálózatok*

Voltaképpen ki csinálja az NSZK könyvtárpolitikáját? – kérdezi a szerző a könyvtárügy némely átfogó problémájának megoldási módjával kapcsolatban. Körültekintően érvelve elveti – bármilyen tetszetősek is – a centralisztikus orientációjú szervezetre épülő megoldásokat, s helyettük a kooperatív megoldások mellett voksol.

A DBV (Deutscher Bibliotheksverband = Német Könyvtárszövetség) 4. szekciójában a WR (Wissenschaftsrat = Tudományos Tanács) raktározási ajánlásairól [1] folytatott vita közben (Heidelberg, 1986) vetődött fel a kérdés, voltaképpen ki csinálja az NSZK könyvtárpolitikáját. Günter Gattermann kérdezte ezt, s utána többen hivatkoztak rá. A kérdés természetesen nem ártatlan tudásszomjából fakadt, hanem azokra a könyvtárpolitikai elképzelésekre és létrejöttükre mutatott rá, amelyek tudományos könyvtárügyünk központilag erőteljesebben koordinált struktúráját célozzák meg. A WR hasonlóan centralisztikus elképzeléseket nyilvánított ki – például – a retrospektív katalógizálással kapcsolatos javaslataiban [2] és a DBI-re (Deutsches Bibliotheksinstitut = Német Könyvtári Intézet) vonatkozó állásfoglalásában [3]. S az efféle elképzeléseknek már a könyvtárosi vitákban is megvannak a maguk szószólói, nemritkán a szövetségi gondolat kárhordatásának és a centralizmus dicséretének kombinációjában [4].

Központosított megoldások a szükség orvoslására (ajánlások a raktározásra) és a teljesítmény javítására (javaslat a visszamenőleges katalóguskonvertálás-

* Lásd Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, Sonderheft 50., 79. Deutscher Bibliothekartag in Bonn, 1989. Reden und Vorträge. Herausgegeben von Günther Wiegand und Else Maria Wischermann, Frankfurt/Main, 1989. p. 54–65.

ra)? Hát hol, ha nem ezeken a területeken lenne a centralizálásnak hitele? S ha igen, milyen gyakorlati alapja lenne? Minthogy a könyvtárügyben intenzív együttműködés folyik, jól teszi az ember, ha az ilyen messzire ható tervezetek esetén e kooperáció feltételeit és céljait is maga elé képzei. Jelen írás ezt kísérel meg, koncentrálna egy régióközi kooperáció alapvető, mindenekelőtt jogi feltételeire, valamint a rendszer kooperációs struktúráira.

...

A kooperációnak az a célja, hogy az erőforrások közös bevetésével az együttműködők teljesítőképességét fokozza. Ennek az az ára, hogy a résztvevők kölcsönösen tekintettel vannak egymás érdekeire, azaz bizonyos mértékig korlátozzák saját döntési önállóságukat. Ésszerűen tehát az hajlandó kooperációra, aki kielégítő haszonra számíthat saját működési lehetőségeinek elviselhető korlátozása mellett.

Így van ez a könyvtárügyben is. Legyenek bár határozott saját elképzelések arról, miképpen kell működtetni legjobban egy könyvtárat, általában mégsem helytálló az az esetenként elhangzó megálapítás, hogy a hazai könyvtárak kevés hajlandóságot mutatnak a kooperációra; ezt támasztják alá pl. a hálózatban végzett katalógizálás tapasztalatai is. Mivel a könyvtári autarkia lehetetlen, a könyvtárak

megteremtették a könyvtárközi kölcsönzés kooperációs eszközét, amelyet aztán további kooperációs eszközök támasztanak alá: az NSZK egészére kiterjedő szakterületi gyűjtési súlypontok és a regionális súlyponti gyűjtemények rendszere, a közös lelőhely-nyilvántartás a központi katalógusokban, a számítógépes hálózati katalógusok és az időszaki kiadványok adatbázisa. A katalogizálás terén közös munka folyik a regionális hálózatokban és az időszaki kiadványok adatbázisában. Ismeretes, hogy az ilyen kooperációk – *könyvtárpolitikai* jelleggel – vitás kérdéseket is felvetnek:

- ▶ a könyvtárközi kölcsönzés már kinőtte kisegítő jellegét, és tovább növekszik, természetesen a helyi szolgáltatások rovására;
- ▶ emitt a gyűjtési súlypontok és állománykoncentrációk könnyen elrejtik aényt, hogy amott a hiány rögződött;
- ▶ egyfelől az állomány-nyilvántartás és a katalogizálás regionális és régióközi számítógépes adatfeldolgozó rendszerei, másfelől a helyi könyvtári funkciókat kibontakoztató automatizálás között műszaki és szervezeti tekintetben egyre inkább kölcsönös összefüggés jön létre, s olyannyira, hogy a "hálózat" mint szakkifejezés kettős értelmet vehet fel.

A könyvtárpolitika bonyolultabbá vált, mégpedig a könyvtárpolitikát egyszerre tekintve az egyes könyvtárvezetők tervezőmunkájának és cselekvéseinek, illetve a könyvtárosok, tisztviselők, egyesületek és különféle szervek több könyvtárra vagy az adott könyvtárügy egészére irányított ráhatásának. A könyvtárpolitika mind jobban ki van téve a külső behatásoknak, s éppen a könyvtárak egymással és a könyvtár- és a tájékoztatásügy központi szerveivel folytatott, szükségszerű kooperációja következtében, valamint a különböző szinteken folyó tervezés, tanácsadás és fejlesztés kiterjedt szakapparátusa oldaláról. Ráadásul az illetékesség sem mindig könnyen átlátható. Mindenesetre úgy látszik, hogy a könyvtárpolitikai színpadon a tervezési, az ajánlási és a döntési jogkör közötti szereposztás gyakran tisztázatlan, s a projektszintű és az üzemszerű működés közötti különbség elmosódik.

Lehetséges, hogy éppen ebből fakadnak a kooperáció nehézségei. Az első pillanatra ugyan paradoxonnak látszik, de az ésszerű és fair kooperációnak éppen az egyik fontos előfeltétele, hogy tekintetbe vegye az eltérő érdekeket és szabályozza az illetékességi köröket. Vegyük szemügyre ezért a tudományos könyvtárügy átfogó politikájához szükséges feltételeket [5], hogy utána megvizsgálhassuk az egyes régióközi tevékenységet folytató szervek működési lehetőségeit, végül felvázolhassuk a speciális szolgáltatások feltételeinek megfelelő rendjét a kooperáció különböző szintjein.

Az NSZK-beli könyvtárügy struktúráját döntő módon határozza meg a *szövetségi alkotmány*. Az al-

kotmány 30. szakasza szerint az állami jogositványok gyakorlása és az állami feladatok teljesítése a tartományok hatásköre, hacsak maga az alkotmány nem intézkedik másképpen, vagy nem enged meg ettől eltérő rendelkezést. A szövetségi állam törvényalkotási, közigazgatási és igazságszolgáltatási illetékességeit a 73., a 87. és a 93. szakasz sorolja fel.

A kulturális terület – s benne a felsőoktatás és a nyilvános tudományos könyvtárügy – az állami feladatok közé tartozik, így a tartományok hatáskörébe esik. A szövetségnek e területen csak korlátozott jogositványai vannak. A szövetség törvényalkotási joggal csupán a tanulmányi segélyezés, a tudományos kutatás előmozdítása (alkotmány, 74. szakasz) és az általános felsőoktatási irányelvek keretelőírásainak kibocsátása (alkotmány, 75. szakasz) terén rendelkezik, konkurálva a tartományokkal. Közreműködési jogositványa van a végrehajtásban, az 1969/70. évi közös feladatokról szóló kiegészítésnek (alkotmány, 91. szakasz) megfelelően. Így kötelezően a szövetségre hárul a felsőoktatási építkezések finanszírozásának fele része. Megengedőleg viszont a szövetség és a tartományok együttműködése külön megállapodások alapján az oktatás tervezésében és a tudományos kutatás régióközi intézményeinek és vállalkozásainak előmozdításában.

A 91/b szakaszon alapuló külön megállapodás szerint 1970. június 25-e óta állandó, egyeztető testületként működik az oktatásszervezési és kutatásfejlesztési szövetségi-tartományi bizottság (*Bund-Länder-Kommission für Bildungsplanung und Forschungsförderung*). A kutatás közös támogatására a szövetség és a tartományok 1975. november 28-i keretmegállapodása [6] értelmében a DGF (Deutsche Forschungsgemeinschaft = Német Kutatási Társulat), a nagy kutatóintézetek, a Max-Planck-Gesellschaft stb. mellett a kutatást ellátó-kiszolgáló intézmények finanszírozása is közösen történik. Ez utóbbiak közé tartoznak egyebek között a központi szakkönyvtárak, köztük a DBI is. A költségek nagyobb részét a tartományok fedezik.

Minden bizonnyal fontos a szövetség hozzájárulása a tudományos kutatás és a tudományos könyvtárügy működési kiadásaihoz – ezen belül pl. a Deutsche Bibliothek (DB) és a Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz fenntartásához –, ám ez tartalmilag szorosan körülhatárolt, és csak töredékét teszi ki a tartományok ráfordításainak. Ha igaz a szólás, hogy aki fizet, az petyegtet, akkor a szövetségi hozzájárulásból nem következhet mérvadó kompetencia a tudományos könyvtárügy formálásában.

Ezt, aki óhajtja, személyében sajnálhatja, és a minden világok legjobbjára, a legjobb államformára vonatkozó nézetei és szervezéstudományi megfontolásai alapján eltervezhetne magának egy másfajta általános és könyvtári rendet, ami érdekes, bár akadémikus vállalkozás lenne. Az alkotmány a szövetségi alapelvek szerint jelölte ki a jogositványokat, s a végrehajtók ezen nem változtathatnak [7]. Sem a tartományok nem adhatják le az illetékességükbe

utalt jogosítványokat, sem a szövetségi szervek nem vonhatják magukhoz vagy üresíthetik ki őket. A mi föderatív könyvtári struktúránk a történelemben gyökerező szövetségi államrend következménye, s nem – mint ahogy nemrég állították [4] – az egyes könyvtárpolitikai eminenciák teljhatalmáé, legyenek bár mégoly szürkék is.

A szövetségi alapelvekre való visszautalás azonban nem tagadja le a régiókat meghaladó közösségeknek sem a lehetőségét, sem a szükségességét a tudományos könyvtárügyben. Ennek a közösségnek azonban meg kell felelnie a szövetségi struktúrának, azaz nem kereshető az összállami központi közigazgatásban, hanem csakis a bizonyosan fáradságosabb, kompromisszumokat igénylő kooperációban. Ennek politikai fóruma az NSZK tartományi kultuszminisztereinek állandó konferenciája (és felsőoktatási bizottsága), valamint az oktatástervezési és kutatásfejlesztési szövetségi-tartományi bizottság. Eszközök a közös, nem kötelező ajánlások, illetve a kötelező megállapodások a felsőoktatási építkezések és kutatási támogatások közös finanszírozására. Mindazonáltal több fontos, közös intézmény nyugszik ezen az alapon, mint pl. a katalógizálási szabályzat, a könyvtárközi kölcsönzés, a tervszerű állományfejlesztés a speciális gyűjtési területek és a központi szakkönyvtárak rendszerében, s – lehetőségként – az egyes projektek tervezésének és kivitelezésének központi támogatása a DFG vagy a DBI révén.

• • •

A tudományos könyvtárak esetén különösen a régióközi együttműködést orientálja tervezőleg vagy cselekvőleg több intézmény. A legfontosabbak, melyek könyvtárpolitikai szerepét az alábbiakban röviden áttekintjük, a következők: a WR (vonatkozó ajánlásaival), a DFG, a DBI, továbbá a DB nemzeti bibliográfiai intézete. Megemlítendő még a DBV 4. szekciója, amely információkkal, véleményformálással és határozatokkal hat a könyvtárpolitikára.

A WR-t mint tanácsadó szervet a szövetség és a tartományok 1957. szeptember 5-i megállapodása hozta létre a tudományok előmozdítása végett. Évente elkészíti a tudományfejlesztés sürgősségi programját a szövetség és a tartományok részére, s esetenként ajánlásokat tesz források megnyitására a tudományos élet különböző területein. Egyfelől személy szerint három évre kinevezett tagokból áll, másfelől a tartományok és a szövetség képviselőiből. Noha a fenntartók intézményszerű képviseletet is nyernek, ez nem változtat a WR tanácsadó jellegén: ajánlásai nem kötik a fenntartókat, hanem végső soron szakmai erejükkel kell, hogy meggyőzzék őket. Véleményem szerint a fenntartók – legalábbis a nyilvánosság előtt – nem teszik elég világossá, hogy ezeket az ajánlásokat egyáltalán, s mennyiben kívánják valóra váltani. Gyakran lezáratlanul hagyják az ügyeket, nehogy a kiadásokat illetően elkötelezzék magukat. Kétséges esetekben mint ex cathedra

megnyilatkozásokat inkább túlértékelik az ajánlásokat, s eklektikusan hivatkoznak rájuk, ha egyetértenek velük. Így a hatásuk nehezen kiszámítható.

A két legújabb, a raktározási szükségletéről és a retrospektív katalógizálásról szóló ajánláshoz ebben az összefüggésben csak annyit: mindkettő példa egy egyoldalúan centralisztikus könyvtárpolitika próbálkozására [8]. A raktározási ajánlások szövetségszerte egy erősebb állománykoncentrációt céloznak meg, melyet a központi nyilvántartások támasztanak alá. A modell arra megy ki, hogy a könyvtárközi kölcsönzés egyre inkább kiegészítse az irodalomellátást, s gyengüljön a helyi, közvetlen ellátás. Ezzel összhangban a visszamenőleges katalóguskonverzióra vonatkozó ajánlások egyoldalúan, s egy politikai célokat kitűző anyagban szükségtelenül helyezik előtérbe a régióközi irodalomellátás vonatkozásában a központi állomány-nyilvántartást a DBI számítógépes hálózati katalógusában. A könyvtárak online és teljes katalógusainak szerepével csak általánosságban vagy egyáltalán nem foglalkoznak. Az ajánlások nem vették tekintetbe, hogy – egyéb ellentmondások mellett [9] – itt a célok konfliktusa is fennforog. Kétségtelenül fontos cél a központi lelőhely-nyilvántartást jobbra tenni az egész szövetségi területre kiterjedő számítógépes hálózati katalógussal – ezért sikraszállok én is, mint a legtöbben közülünk. A helyi könyvtárhasználat oldaláról nézve azonban nem kevésbé fontos, hogy a visszamenőleges konverzióval és egy online katalógus felépítésével a helyi nyilvántartás is megjavuljon, végső soron a régebbi felsőoktatási intézmények tanszéki állományaira is kiterjedően és alapos, lehetőség szerint tárgyi feltárással. A céltól – a lehetőleg átfogó nyilvántartástól vagy alapos feltárástól – függően eltérőek a visszamenőleges konverzió követelményei, módszerei, következésképpen a költségei is [10]. A katalógusok visszamenőleges automatizálását a további tervezésnek mindkét oldalról meg kell vizsgálnia, s nem kizárólag a régióközi monoklin keresztül.

A könyvtáraknak nyújtott DFG-támogatás – az intézmény általános feladataiból következően – a kutatást szolgáló könyvtári infrastruktúrának szól [11]. A DFG, amely a könyvtári bizottság, s ennek albizottságai tanácsaira hallgat, a könyvtári szakcsoport vezetőjének szavai szerint "azokat a programokat és projekteket támogatja, amelyek régió feletti szempontból szolgálják a tudományos könyvtárügy fejlődését". Régió feletti helyett – ami nem felel meg az alapszabálynak! – helyesebben csak a regionális szempontoktól független kutatási szempontokról kellene beszélni. Kérdéses, mennyiben illetik meg az DFG-t a tervezési és koordinációs funkciók [12]. A DFG alapszabályában szereplő megfogalmazás – "a kutatók közötti együttműködés előmozdítása" – analógiájára mindenesetre csak a tudományos könyvtárak közötti együttműködés előmozdítása jöhet számításba, nem pedig egy adminisztratív jellegű koordináció. Ezzel nem akarja senki sem kétségbe vonni a DFG könyvtári bizottságának aján-

lásait, és az egyes projekteknek nyújtott támogatásoktól elvitatni ezeknek az adminisztratív tervezésre és koordinációs intézkedésekre tett hatását, amelyet a bizottság szakmai tekintélyének erejével fejt ki. Mégsem szabad átsiklani – amint az gyakorta megtörténik – a DFG támogatásának projektjellegén és ajánlásainak tanácsadó mivoltán. Például a DFG vagy könyvtári bizottságának állásfoglalásai a programtámogatások révén közvetlenül ültethetők át a gyakorlatba, vagy az egyes projektek figyelmeztetés nélkül hivatali feladattá válhatnak (ha egyáltalán voltaképpeni projektekről volt eleve is szó [13]). Mindez semmiképpen nem történik a tartományok közreműködése nélkül, mégha a maguk részéről le is mondanak az egyértelmű állásfoglalásról.

A DBI-nek a vonatkozó jogszabály [14] szerint az a feladata, hogy kutató, fejlesztő és közvetítő munkát végezzen a könyvtári módszerek és technikák terén a könyvtári rendszerek és eljárások elemzése, fejlesztése, szabványosítása és bevezetése céljából. A szakmai tanács és a szakbizottságok által alátámasztott, alkalmas elképzeléseknek kétségtelenül könyvtárpolitikai jelentőségük lehet. Kérdéses, hogy a DBI (hálózati rendszerek és adatbázisok formájában) koordinációs feladatokat és rutinszerű régióközi szolgáltatásokat is ellásson-e, mint ahogyan ez legalábbis az időszaki kiadványok adatbázisa esetében gyakorlatilag történik, s mint ahogyan ezt most a WR DBI-vel kapcsolatos állásfoglalásában [3] szeretné. A jogszabály szóhasználata (elemzés, bevezetés) ezt nem engedi meg, s a DBI a jogszabály indoklása szerint is csupán "minden könyvtári fejlesztési és kutatási feladat szakmai központja", ami "nem csökkenti a tartományok felelősségét illetékességi területükért [15]". Ez volt a jogalkotó szándéka, s feltételezhetően ennek megfelelően látta el működési feltételekkel a DBI-t.

Természetesen senki sem tiltakozik a különféle, pláne hiánypótló szolgáltatások önkéntes felkínálása ellen. Mégis problematikussá válik az ügy, amikor a technikai függőség áll elő, s a vállalt szolgáltatásokhoz nem elegendők vagy nincsenek meg a feltételek sem, illetve amikor a feladatokban párhuzamosság, következésképpen valamely más intézmény finanszírozásában is párhuzamosság jelentkezik. Véleményem szerint az olyan szolgáltatásoknak, mint pl. az időszaki kiadványok adatbázisának vagy a tervezett számítógépes hálózati katalógusnak projektként és a projektet felügyelő testület gondozásában történő, vagyis a fenntartók anyagi és szervezeti megalapozása nélküli működtetése nem válhat rutinszerű szolgáltatássá.

A DB is ebbe az összefüggésbe tartozik, mert a szövetségi jogszabály [16] rendelkezése értelmében saját, régió fölötti illetékessége van. Bibliográfiai szolgáltatásainak köre, jelentősége és minősége következtében, valamint a bibliográfiai területen a külföld felé gyakorolt törvényes képviselői feladatából kifolyólag jelentős könyvtárpolitikai szerepe a bibliográfiai és katalogizálási szektorban önmagától

adódik. A DB szolgáltatásainak kívánatos használata vitathatatlanul megköveteli, hogy a könyvtárak és hálózatok vegyék tekintetbe a szabványait.

* * *

Fontos látni és elismerni, hogy a *könyvtári struktúra szövetségi jellege* állami berendezkedésünk alapelveiből következően szándékos, illetve az itt-ott jelentkező centralizációs kifogásolási próbálkozások ellenére, nem létezik központi illetékesség az NSZK tudományos könyvtárügyében. Ennek biztosan megvannak a maga hátrányai, különösen technikai szempontból. Viszont mások joggal és ismételten mutatnak rá a föderatív struktúra előnyeire is. Ez eredményezett az egész ország területén egy viszonylag kiegyensúlyozott és intenzíven gondozott könyvtárügyet, amely képes egy sokoldalú, széles terítet, a helyi igényekhez jól illeszkedő kínálatot felmutatni, s igen sok helyütt biztosítani a magas színvonalú tudományos munka feltételeit, általában a földrajzi elhelyezkedésből fakadó hátrányok nélkül.

Törekvéseink középpontjában ne az elvont könyvtárügy, hanem sokkal inkább a konkrét, a használatához közeli könyvtár álljon, amely annál jobb, minél inkább saját állományában van meg a használóinak szükséges irodalom, azt minél könnyebben hozzáférhetően tárja fel és bocsátja rendelkezésre, miközben a lehető leggyorsabban és legolcsóbban közvetíti azt, ami magának nincs meg. E cél érdekében áll a könyvtár körül felépített szolgáltatási eszköztár egésze: a súlyponti és speciális gyűjtemények sora a könyvtárközi kölcsönzés, a központi állománynyilvántartás és a számítógépes hálózati vállalkozások rendszere. Helyénvaló hangsúlyozni: ez az eszköztár eszköz, nem cél. A könyvtárakért van, nem fordítva. Nem válhat önálló sodott apparátussá, amely céljait elvonatkoztatva saját magában látja. A könyvtárak és használói számára fontosabb a közvetlenül rendelkezésre álló saját állomány, mint valamennyi könyvtár kiegészítő összállománya; fontosabb az évi 35 millió helyi kölcsönzés (amihez még a helybeli használat adatai is hozzájárulnak) teljesítése, mint az 1,5 millió könyvtárközi kölcsönzés [17]; fontosabb a működő, a katalogizálás és katalógusszolgáltatások tömegével megbirkózó rutinok rendszere, mint az átfogó hálózati koncepciók.

Mindez egyáltalán nem vonja kétségbe a kooperatív infrastruktúra eszközeinek szükségességét, csupán azt jelenti, hogy a könyvtárpolitikai problémák súlyozása valamelyest helyrebillenjen, és olyan kooperációs koncepciók jelenjenek meg, amelyek a könyvtári struktúránknak megfelelnek.

* * *

A könyvtárakban és a könyvtári hálózatokban alkalmazott számítógépes technika könyvtárpolitikai szempontból megfogalmazott *kooperációs elve* szerint a helyi, regionális és régió feletti szintű adatfel-

dolgozó funkcióknak egymást egy ésszerű, egységes rendszerré kell kiegészíteniük. De mihez igazodjék ez a gyakorlatban? Hiszen a szervezeti, műszaki és költségtényezők viszonylag gyorsan változnak, s alig teszik lehetővé az egyes szintek közötti kapcsolatok kiértékelését általános célszerűségi és gazdaságossági szempontokból. Ezért az ésszerű, vagyis a könyvtári struktúránknak megfelelő együttműködés általános kritériuma gyanánt a *funkcionális logika* és az *alkalmazóhoz közeli ellenőrzés* módszere ajánlható.

A funkcionális logika szerint a csak helyi érdekű adatok és funkciók (kölcsonzés, szerzeményezés, számítógépes katalógus) kezelésére – amennyire csak lehetséges – helyileg kell berendezkedni, míg a közösen használt adatok kezelését és a közös, illetve munkamegosztásos adatfeldolgozást (közös állomány-nyilvántartás, adatátvétel, kooperatív katalógizálás) hálózatban kell megoldani. A költségek, az alkalmazott számítógépes rendszer adottságai miatt vagy az adatintegráció (pl. helyi szerzeményezés és hálózati katalógizálás) következtében adott esetekben a helyi és a hálózati szinteket nem lehet kizárólag a funkcionális logika szerint meghatározni.

A használóhoz közeli ellenőrzés kritériuma azt sugallja, hogy a hálózati szolgáltatások annál inkább megkövetelik a használóhoz közeli, azaz a részt vevő könyvtárak, illetve fenntartók által meghatározott és intézményesített biztosítékokat, minél jobban fűggenek a könyvtárak e szolgáltatásoktól. A felsőoktatási intézmények önállóságából [18] – ami könyvtáraik önállóságát is megalapozza a maguk feladatkörében – az következik, hogy a könyvtáraknak mértékadó befolyásuk legyen annak a hálózatnak a döntéseire, amelyhez tartoznak. Ez a követelmény még inkább érvényes pl. egy közös technikai eljárásokat alkalmazó katalógizálási hálózatban való részvételre, amely komolyabb garanciákat kíván meg, mint egy adatbázis fakultatív, kiegészítő jellegű használatában való részvétel.

Funkcionális logikai szempontból önmagában nincs különbség egy regionális és egy régióközi hálózat között. A használóhoz közeli ellenőrzés kritériuma az, ami a kooperációs szolgáltatásokat a regionális vagy a régióközi szintre utalja.

A *regionális szintre* valók a munkamegosztásos katalógizálás és katalóguskészítés céljából végzett adattárolás és -feldolgozás központi, illetve kooperatív rutinfunkciói, valamint értelemszerűen a régió könyvtári automatizálási vállalkozásaival kapcsolatos tanácsadói, támogatási és fejlesztési feladatok. Minthogy a hálózati eljárások meghatározó módon hatnak ki a könyvtári munkafolyamatokra és szolgáltatásokra, az érintett könyvtár alapvető érdeke, hogy közreműködhesen a hálózat szolgáltatásainak tervezésében, fejlesztésében, kiállításában és formájának kialakításában. Ez a közreműködés intézményesen leghatékonyabban a tartományi szinten valósítható meg, ahol egyetlen kézben összpontosul a hálózati tagkönyvtárak és a hálózati központ fölötti il-

letékeség. Ezen a szinten a méretek még általában áttekinthetők, megvalósítható az alapos informálódás, az érdekek szoros összehangolása, s a hálózati központ képes intenzív karbantartó szolgáltatásokat (oktatás, technikai gondozás, adatkezelés) is nyújtani. (Természetesen ne legyen túl kicsi sem az a régió, amelyre a hálózat kiterjed, hogy a rendszerre fordított kiadásokkal arányosak maradjanak a közös adathasználat előnyei.)

A *régióközi szint* speciális funkciója a kibővített adatkinálat, amely a folyamatos katalógizálási munkákkal erősen leterhelt regionális hálózati rendszereknél viszonylag kevésbé kihasznál, nagy kapacitásokat kötne le. Ilyen funkció az állományoktól független bibliográfiai adatok nyújtása a külső szolgáltatások hatékonyságának kiszélesítésére, a regionális hálózatok és a külső, bibliográfiai források bibliográfiai és állományadatainak az összefoglalása a lehető leggyorsabb és legátfogóbb tájékoztatás és a külső szolgáltatások növelése érdekében. Az ilyen átfogó, bibliográfiai forrásokból származó adattálmány ráadásul szabványosított adattárként is hasznosítható.

Funkcionális szempontból a kibővített adatkinálat kiegészítő szolgáltatásokat jelent. Ezek azonban viszonylag nagy ráfordítást kívánnak meg, ezért nem szabad régióként fenntartani őket. A szolgáltatásokat – mint ahogy már a DB teszi – lehetőleg következetesen kínálat formájában kell megszervezni, amelyet a könyvtárak és hálózatok nem technikailag integrált eljárás formájában, hanem a duplumoktól automatikusan megtisztított adatcsere után használnak és töltenek fel. Mégpedig a következő megfontolásokból:

- ▶ hogy az online üzemelésnek a keresésben és az adatlelővételben megmutatózó világos prioritása miatt ne terhelje túl a központi adatrendszert, amelynek meg kell birkóznia a lemezhasználat kétségkívül hatalmas igénybevételével is;
- ▶ hogy az adattálmányba szabadabban lehessen beépíteni a különféle forrásokból származó adatokat (a használók módszereitől való függetlenség és az adatoknál bizonyos teljességi követelményekről való lemondás megkönnyíti a kommunikációt a külföldi adatforrásokkal);
- ▶ hogy ne alakuljanak ki technikai függőségek a regionális és helyi szint irányában, s különösen a túlszervezés elkerülése végett a szabványosított adattárakat pl. nem szabad bekötni egy regionális-régióközi jelentő, érvényesítő és visszajelentő eljárásba, hanem – az angolszász rendszerek gyakorlata szerint – mindaddig lexikonformában kell felkínálni őket, ameddig nincsenek automatikus eljárások az adatok több adatbázis közötti egyidejű kezelésére (egy átfogó, naprakészen tartott "lexikon" segítségével, ha nem is szigorúan pontos, de mégis messzemenő szabványosítás érhető el);
- ▶ hogy elkerülhetők legyenek a komplikált, sok szereplőre kiterjedő egyeztetési eljárások (már a résztvevők sokasága miatt is, továbbá a különböző

illetékességek miatt, mert a tapasztalat szerint meglehetősen nehéz a régiók fölötti szinten a megfelelő érdekegyeztetés, amely már egy regionális hálózatban sem egyszerű).

...

A szövetségi struktúra a megosztott felelősségre, azaz a megosztott, sokirányú kezdeményezésre és a gyakorlathoz való közelségre épít. Ebben rejlik az ereje, amely – mindent egybevetve – képes felülmúlni a benne rejlő gyengeségeket. Ez a struktúra egyáltalán nem zárja ki az erők összefogását régióközi vállalkozásokra, sőt ellenkezőleg, már pusztán fogalmilag is ösztönözní tudja őket. A kínáló forma a kooperáció, tehát a tudományos könyvtárügyben a könyvtárak, a felsőoktatási intézmények és a fenntartói szerepet játszó tartományok által meghatározott együttműködés, nem pedig a centralisztikus szervezet. Az itt kifejtett megfontolások részben hangsúlyozottan jogiak, hogy annál világosabbá válják, mennyire fontos előfeltétele a kooperációnak az illetékesség, s ennek megfelelően a részben eltérő érdekek tiszteletben tartása. Egyébként könnyen előállhatnak a fennen szárnyaló modellek, amelyek hűvös fogadtatásán nincs mit csodálkozni, mert *Wallenstein*l szövege: "könnyen laknak együtt a gondolatok, ám a dolgok keményen ütköznek a térben".

Jegyzetek, irodalom

- [1] Wissenschaftsrat: Empfehlungen zum Magazinbedarf wissenschaftlicher Bibliotheken. Köln, 1986.
- [2] Wissenschaftsrat: Empfehlungen zur retrospektiven Katalogisierung an wissenschaftlichen Bibliotheken. Köln, 1988. – Szintén közölve: ZfBB, 35. köt. 1988. p. 423–437.
- [3] Wissenschaftsrat: Stellungnahme zum Deutschen Bibliotheksinstitut (DBI) in Berlin. Köln, 1989.
- [4] STOLTZENBURG, J.: Autonomie und Kooperation. = Zehn Jahre Deutsches Bibliotheksinstitut. Berlin, 1989. p. 61–89. (DBI-Materialien 85.)

- [5] KÖTTELWESCH, C.: Das wissenschaftliche Bibliothekswesen in der Bundesrepublik Deutschland. Frankfurt a. M., 1978–1980. Bd. 2.: Die Bibliotheken in ihrer Umwelt. – Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Erl. von Karl-Heinz Seifert et al. 3. Aufl. Baden-Baden, 1988.
- [6] Felváltja a korábbi finanszírozási megállapodásokat, különösen az ún. 1949. március 30–31-i königsteini állami megállapodást.
- [7] DEGENHARDT, C.: Staatsrecht I. 4., neubearb. Aufl. Heidelberg, 1988. 52 p.
- [8] FABIAN, B.: Buch, Bibliothek und geisteswissenschaftliche Forschung. Zu Problemen der Literaturversorgung und der Literaturproduktion in der Bundesrepublik Deutschland. Göttingen, 1983. (Schriftenreihe der Stiftung Volkswagenwerk 24.)
- [9] WIEGAND, G.: Anmerkungen zu den "Empfehlungen des Wissenschaftsrates zur retrospektiven Katalogisierung an wissenschaftlichen Bibliotheken". = MB NRW, 39. köt. 1988. p. 12–15.; LANDWEHRMEYER, R.: Die Empfehlungen des Wissenschaftsrates zur retrospektiven Katalogisierung an wissenschaftlichen Bibliotheken. = ZfBB, 36. köt. 1989. p. 19–29.
- [10] Council of Europe, Council for Cultural Co-operation, Working Party in Retrospective Cataloguing: Draft-Recommendation and Technical Report on retrospective conversion of library catalogues to machine-readable form. Strasbourg, 1989. = Liber News Sheet, 26–27. sz. 1989. p. 5–20.
- [11] A DFG alapszabályának 1. §-a: "A Német Kutatási Társulat a tudomány minden ágát szolgálja a kutatási tervek anyagi támogatásával és a kutatók közötti együttműködés ösztönzésével."
- [12] A DFG-ről lásd Lexikon des gesamten Bibliothekswesens. 2. völlig neubearb. u. erw. Aufl. 1989.
- [13] PFLUG, G.: Bilanz aus deutscher Sicht. = MB NRW, 39. köt. 1989. p. 227–234.
- [14] Gesetz- und Verordnungsblatt für Berlin. 34. köt. 1978. p. 1114.
- [15] Drucksache 7/1117 des Abgeordnetenhauses von Berlin. 7. Wahlperiode. p. 35–37.
- [16] Bundesgesetzblatt, 1969. Teil 1. p. 265–268.
- [17] Deutsche Bibliotheksstatistik, 1987. Teil B. Berlin, 1988.
- [18] Lásd az alkotmány 5. szakaszának 3. bekezdését (Bundesgesetzblatt, 1949/1950. p. 1–19.), a felsőoktatási kerettörvény 3. szakaszának 1. bekezdését és 58. szakaszának 1. bekezdését (Bundesgesetzblatt, 1978. Teil I. p. 185–206.).

Fordította: Papp István